

—
Верховний
Суд

Надання психіатричної допомоги в примусовому порядку: практика касаційного суду

Василь Крат,
суддя Верховного Суду,
кандидат юридичних наук, доцент

27 березня 2026 року

ZAICHENKO v. UKRAINE (No. 2), № 45797/09, ЄСПЛ, від 26 лютого 2015 року

Особа не може вважатися «психічно хворою» та бути позбавлена волі, якщо не дотримано трьох нижченаведених мінімальних умов:

по-перше, об'єктивна медична експертиза повинна достовірно встановити, що особа є психічно хворою;

по-друге, психічний розлад має бути таким, що обумовлює примусове тримання особи у психіатричній лікарні;

по-третє, необхідність продовжуваного тримання у психіатричній лікарні залежить від стійкості такого захворювання

Щодо госпіталізації до психіатричного стаціонару в примусовому порядку і Конвенція

Постанова ВП ВС від 28.02.2018 у справі № 2-1/07

78. Надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку шляхом її госпіталізації до психіатричного закладу у примусовому порядку та продовження такої госпіталізації розглядаються як позбавлення свободи у розумінні пункту 1 статті 5 Конвенції з усіма гарантіями, що передбачені цією статтею, включно з правом на відшкодування будь-якої шкоди, завданої позбавленням свободи, якщо воно буде визнане таким, що не відповідає чинному законодавству України.

79. Згідно з практикою ЄСПЛ щодо застосування підпункту «е» пункту 1 статті 5 Конвенції особа не може бути позбавлена свободи як «психічно хвора», якщо не дотримано трьох мінімальних умов: по-перше, має бути достовірно доведено, що особа є психічно хворою; по-друге, психічний розлад повинен бути такого виду або ступеня, що слугує підставою для примусового тримання у психіатричній лікарні; і по-третє, обґрунтованість тривалого тримання у психіатричній лікарні залежить від стійкості відповідного захворювання.

Щодо госпіталізації до психіатричного стаціонару в примусовому порядку і Конвенція

Постанова ВП ВС від 28.02.2018 у справі № 2-1/07

80. Перед тим як визначати, чи було достовірно доведено, що особа страждає на психічний розлад, вид і ступень якого можуть бути підставою для примусового тримання цієї особи у психіатричній лікарні, суди повинні встановити, чи було таке тримання законним у розумінні підпункту «е» пункту 1 статті 5 Конвенції, зокрема, чи була дотримана процедура, передбачена чинним законодавством України.

81. Недотримання вимог норм матеріального чи процесуального права при вирішенні питання про надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку призводить до порушення підпункту «е» пункту 1 статті 5 Конвенції. Проте відповідність такого позбавлення особи свободи національному законодавству є недостатньою умовою; воно також має бути необхідним за конкретних обставин, які повинен встановити суд, розглядаючи справу.

Щодо госпіталізації до психіатричного стаціонару в примусовому порядку Постанова КЦС ВС від 14.12.2021 у справі № 447/1095/21

Аналіз матеріалів справи свідчить, що:

у судовому засіданні у суді першої інстанції лікар Кравець О. І. на запитання прокурора чи можливе лікування вдома зазначила «так, можливе лікування вдома» (а. с. 20);

в апеляційній скарзі ОСОБА_2 зазначав, що: відсутні докази перебування ОСОБА_1 на обліку у психіатра, нарколога, зловживання нею алкоголем судом не встановлено, перешкод для її лікування за місцем проживання судом не встановлено; у ОСОБА_1 виникали конфлікти із сусідами, проте жодних обставин, які б свідчили про суспільну небезпеку у діях чи намірах ОСОБА_1 своєму життю чи здоров`ю чи життю чи здоров`ю оточуючим суд не встановив, ОСОБА_1 сама готує собі їжу, здійснює покупки, користується банківськими послугами, отримує виплати, тобто, самостійно забезпечує свої життєві потреби (а. с. 27);

у судовому засіданні в суді апеляційної інстанції прокурор підтримував апеляційну скаргу (а. с. 57).

Щодо госпіталізації до психіатричного стаціонару в примусовому порядку Постанова КЦС від 14.12.2021 у справі № 447/1095/21

Суди не звернули уваги на те, що примусова госпіталізація можливе лише за наявності одночасно таких умов: по-перше, лікування можливе лише у стаціонарних умовах лікарні; по-друге, встановлення в особи тяжкого психічного розладу, внаслідок чого вона: вчиняє чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що являють собою безпосередню небезпеку для неї чи оточуючих, або неспроможна самотійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує її життєдіяльність. Відсутність необхідності щодо лікування особи лише в стаціонарних умовах виключає можливість примусової госпіталізації пацієнта до медичного закладу.

Аналіз оскаржених рішень свідчить, що як суд першої інстанції, так і суд апеляційної інстанції не надали оцінки аргументам та доводам заявника, прокурора та представника ОСОБА_1.

За таких обставин суди зробили передчасний висновок про задоволення заяви.

Щодо госпіталізації до психіатричного стаціонару в примусовому порядку

Постанова КЦС ВС від 20.05.2025 у справі № 206/2988/24

Суди встановили, що станом на день звернення КЗ «КПНД» ДОР» із відповідною заявою про госпіталізацію до психіатричного закладу в примусовому порядку ОСОБА_1 були наявні підстави для такої госпіталізації, які установлені комісією лікарів-психіатрів. Госпіталізація особи до психіатричного закладу відповідає положенням Закону України «Про психіатричну допомогу» та вимогам процесуального законодавства і є необхідною, оскільки його лікування можливе лише в умовах психіатричного стаціонару.

Під час розгляду справи суди врахували, що ОСОБА_1 виявляє ознаки тяжкого психічного розладу з 2017 року, з 2019 року є особою з інвалідністю II групи з психічного захворювання, неодноразово знаходився на лікуванні з діагнозом: шизофренія. Також суди врахували показання батьків ОСОБА_1, допитаних у суді першої інстанції в якості свідків, які зазначили про агресивну поведінку їхнього сина, відмову приймати ліки, відсутність сну та погрози оточуючим.

З огляду на викладене, установивши, що ОСОБА_1 дійсно виявляє ознаки тяжкого психічного розладу, у зв'язку з чим становить небезпеку для себе й оточуючих, суд першої інстанції, з яким погодився й суд апеляційної інстанції, правильно задовольнив заяву.

За наявності обґрунтованого висновку комісії лікарів-психіатрів та інших доказів, які належним чином досліджені судами попередніх інстанцій, врахувавши покази, надані сторонами під час судового засідання, суди забезпечили дотримання при розгляді цієї справи положень пункту 1 статті 5 Конвенції про захист прав і основоположних свобод.

Щодо госпіталізації до психіатричного стаціонару в примусовому порядку

Постанова КЦС ВС від 21.05.2025 у справі № 206/3940/23

Суд апеляційної інстанції дослідив усі наявні у цій справі докази в їх сукупності, надав їм належну оцінку, правильно визначив характер спірних правовідносин і норми права та дійшов обґрунтованого висновку про скасування рішення місцевого суду з ухваленням нового про відмову в задоволенні заяви, адже у справі не встановлено підстав для госпіталізації ОСОБА_1 до закладу з надання психіатричної допомоги в примусовому порядку, а саме: не підтверджено вчинення ОСОБА_1 чи виявлення ним наміру вчинити дії, що становлять безпосередню небезпеку для нього чи оточуючих, або те, що він неспроможний самостійно задовольняти свої основні життєві потреби на рівні, який забезпечує його життєдіяльність, що він страждає на такий психічний розлад, вид і ступінь якого можуть бути підставою для примусової його госпіталізації до психіатричної лікарні, й обстеження та лікування можливі лише в умовах психіатричного стаціонару.

Примусова госпіталізація до психіатричного закладу лише на підставі висновку комісії лікарів-психіатрів та за відсутності доказів того, що він вчиняє (вчинив) чи виявляє реальні наміри вчинити дії, що становлять безпосередню небезпеку для нього чи оточуючих, не відповідає підпункту «е» пункту 1 статті 5 Конвенції.

Той факт, що ОСОБА_1 в подальшому дав згоду на лікування, сам по собі не свідчить про наявність обґрунтованих підстав для примусової госпіталізації до психіатричної лікарні.

Щодо госпіталізації до психіатричного стаціонару в примусовому порядку Постанова КЦС від 17 вересня 2025 року у справі № 465/7314/24

Примусова госпіталізація особи до психіатричного закладу можлива лише за наявності об'єктивних доказів її небезпеки для себе чи оточення й необхідності лікування виключно в стаціонарних умовах. Сам лише висновок комісії лікарів-психіатрів без урахування заперечень пацієнта та за відсутності доказів реальної небезпеки не є достатньою підставою для примусової госпіталізації згідно з Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Проведення психіатричного огляду

Постанова КЦС від 29 листопада 2023 року у справі № 212/5617/22

Задовольняючи **заяву лікаря-психіатра про проведення психіатричного огляду** в примусовому порядку ОСОБА_1, суд апеляційної інстанції, при цьому, не звернув уваги на те, що вона не містить безумовних підстав, передбачених статтею 11 Закону України «Про психіатричну допомогу», які б давали суду право надати такий дозвіл без її усвідомленої згоди ОСОБА_1, та що її поведінка в даний час обумовлює небезпеку для себе та оточуючих внаслідок погіршення психічного стану у разі, якщо особі не буде надана психіатрична допомога.

Однак встановлення судового контролю за процедурою примусового психіатричного огляду передбачає дослідження та оцінку судом висновку лікаря-психіатра про доцільність такого огляду особи у відділенні стаціонару лікарні без її усвідомленої згоди у сукупності з іншими доказами, що підтверджують такий стан особи, який дає підстави саме для примусового психіатричного огляду.

Компенсація моральної шкоди

Постанова КЦС від 19 вересня 2023 року у справі № 206/4175/21

Установивши, що внаслідок неправомірних дій КП «Дніпропетровська багатoproфільна клінічна лікарня з надання психіатричної допомоги» ДОР щодо примусової госпіталізації, примусового психіатричного огляду, примусового проведення триденного лікування та застосування до неї фізичного обмеження у вигляді м'якої фіксації, ОСОБА_1 було заподіяно моральної шкоди, яка полягає у психологічних стражданнях, душевних хвилюваннях, необхідності докладання додаткових зусиль, пов'язаних із відновленням становища, суд апеляційної інстанції обґрунтовано стягнув з відповідача на користь позивачки моральну шкоду у розмірі 5 000 грн, при цьому врахувавши принципи законності, об'єктивності, розумності та справедливості.

Визнання незаконними дій щодо лікаря-психіатра на звернення до суду

Постанова КЦС від 15 липня 2020 року у справі № 333/3872/15-ц

Головний лікар закладу з надання психіатричної допомоги або лікар-психіатр цього закладу, наділені повноваженнями звернення до суду із заявами про психіатричний огляд та/ або госпіталізацію до закладу з надання психіатричної допомоги в примусовому порядку осіб, які страждають на психічний розлад і такі дії є реалізацією цими особами права на звернення до суду у випадках передбачених законом та з чітким дотримання процедур, передбачених законодавством і прав осіб, щодо який здійснюються відповідні заходи.

Звернення до суду з цих питань за своєю суттю є реалізацією права на захист прав осіб, які страждають на тяжке психічне захворювання з одного боку, а іншого боку формою реалізації обов'язків лікарів на здійснення психіатричної допомоги. Відтак, дії будь якої особи, у тому числі лікаря-психіатра на звернення до суду не можуть бути предметом судового розгляду у порядку розгляду позову про визнання цих дій незаконними. Оцінка законності та/ або обґрунтованості такого звернення здійснюється судом при розгляді цього звернення та ухвалені судового рішення по суті звернення.

Рекомендовані джерела

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в соціальній мережі Facebook за 2021 рік) / Редактор та упорядник В. І. Крат. – Київ, 2021. 234 с. URL: <https://t.me/glossema/2>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2022 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2022. 444 с. URL: <https://t.me/glossema/727>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2023 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2023. 662 с. URL: <https://t.me/glossema/1451>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2024 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2024. 899 с. URL: <https://t.me/glossema/2441>

Трохи про приватне право в судовій практиці (за матеріалами публікацій в телеграм-каналі «Трохи про приватне право» за 2025 рік) / Автор та редактор В. І. Крат. – Київ, 2025. 704 с. URL: <https://t.me/glossema/3223>. Опубліковано 31.12.2025.

Верховний
Суд

Трохи про приватне право:

<https://t.me/glossema>

Дякую за увагу!